

СВЕТ ГАРМОНІ І ПРЫГАЖОСЦІ Ў ТВОРЧАСЦІ ВАСІЛЯ ВІТКІ

В. Б. Несцяровіч

*Кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
УА “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў”,
г. Мінск, Беларусь*

Summary. The article investigates the artistic world of the Belarusian writer Vasil Vitka. The legacy of Vasil Vitka has preserved moral experience, eternal values, which are embodied in the artistic word. The connection with folklore, folk morality, ethics is investigated.

Keywords: poetry; prose; journalism; Vasil Vitka; literature.

Творчасць кожнага таленавітага пісьменніка – гэта цэлы свет, і той, хто ўваходзіць у гэты свет, адчувае яго шматграннасць і непаўторную прыгажосць, nataляецца яго эстэтычнай вартасцю, тым самым пазнаючы бясконцую разнастайнасць перасатворанага жыцця, узбагачаецца духоўна.

Самабытная, ярка індывідуальная творчасць Васіля Віткі ўяўляе сабой гарманічны свет, заснаваны на прынцыпе любові да ўсяго існага. Яго жывяць фальклорныя вытокі, ён грунтуецца на шматвяковай народнай маралі, этыцы. Апавяданні, казкі, вершы Васіля Віткі вобразна, яскрава нясуць сэрцу і розуму дзіцяці народныя погляды на жыццё, ідэалы, імкненні, выходзяць любоў да роднай зямлі.

Усім лепшым, што створана гэтым пісьменнікам (а ён плённа працаваў як паэт, казачнік, празаік, драматург, публіцыст, перакладчык і літаратурны крытык), магла б ганарыцца любая высокаразвітая літаратура. Спадчына Васіля Віткі – скарбніца мастацкага і духоўнага, «чалавеказнаўчага» вопыту, які мае вялікае значэнне для паступальнага развіцця грамадства, у ёй мінулае нябачнымі ніцямі звязана з сучаснасцю, адлюстравана гісторыя народа і ўвасоблена яго душа.

Васіль Вітка (Цімох Васільевіч Крысько) нарадзіўся 16 мая 1911 года ў вёсцы Еўлічы, на Случчыне. Звычайнаму хлопчыку было дадзена незвычайнае адчуванне прыроды і характава чалавечых пачуццяў, струны яго душы з маленства тонка адчувалі жыццё. Бацька Васіля Віткі – сапраўдны народны самародак, меў залатыя рукі, лічыўся першым грамацеям у вёсцы па тым часе. Менавіта ад яго ўнаследаваў будучы паэт вялікую цікавасць да літаратуры: «Маю асаблівую пашану да бацькі выклікала тое, што ў нашай хаце, колькі я памятаю, ніколі не зводзіліся кнігі...» [14, с. 99]. Дзякуючы бацьку маленькі Цімох пазнаёміўся з рускай класічнай літаратурай, далучыўся да слова Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча.

З павагай і ўдзячнасцю расказваў Васіль Вітка пра сваю маці, Марыю Міхайлаўну, якая мела мяккі, добры характар. Едучы куды, яна заўсёды брала з сабой акрайчык хлеба, а вярнуўшыся, дзяліла гэты хлябок на ўсіх пароўну. «Пакуль яна выгортвала, даставала яго з хусткі, мы, дзеці, з

прагнай цікаўнасцю і нецярплівасцю чакалі гасцінца. І які ён быў смачны – саладзейшы за вясельны каравай!» – прызнаецца Васіль Вітка [10, с. 137]. Вечарамі маці не толькі шыла ці прала, але і расказвала дзецям казкі, спявала песні, і гэта таксама былі першыя ўрокі жыцця, што пачыналіся і праходзілі пад уздзеяннем народнай педагогікі. Праз матчыны ўчынкі, праз матчына слова, яе песні будучы пісьменнік адкрываў прыгажосць чалавечай душы. «...Я ўбачыў, што ў песнях маёй маці і ў іх песнях (Янкі Купалы, Якуба Коласа) – адна душа, вялікая, як свет, душа нашага народа», – скажа ён у «Слове да маці» [3, с. 327].

У кнізе «Дзеці і мы» Васіль Вітка раскажаў пра пісьменнікаў, якія пакінулі ў яго жыцці значны след, аказалі вызначальны ўплыў на станаўленне яго як асобы, мастака слова: Міхася Лынькова, Кузьму Чорнага, Янку Маўра, Івана Мележа, Васіля Сухамлінскага. «Маімі настаўнікамі ў літаратуры, у якіх я вучыўся высокай чалавечнасці, душэўнай шчырасці, былі паэты ў самым высокім сэнсе слова, хоць самі яны вядомыя як празаікі... Ведаючы іх блізка, я вучыўся ў іх не толькі ашчаднасці слова і дысцыпліне думкі, але і стараўся быць падобным на іх, беручы за прыклад іх як людзей» [5, с. 135].

У артыкуле «Паэзія і жыццё», якім пачынаецца кніга «Урокі», Васіль Вітка задаў пытанне: «Як становяцца паэтамі?» і сам адказаў: «Біяграфія і твае тэмы, асяроддзе людзей, сярод якіх рос, настаўнікі і твае перакананні, ідэалы і густы – усё глыбока звязана між сабой, хоць і не заўсёды гэтыя сувязі лёгка знайсці і прасачыць. Паэзію, характэрнае жыцця, прыроды, людскіх пачуццяў мы адкрываем, яшчэ не прачытаўшы ніводнага радка вялікіх паэтаў. Заўсёднае імкненне да прыгожага жыве ў душы кожнага чалавека. Калі б не было патрэбы ў паэзіі, не было б і паэтаў» [7, с. 5]. Прыведзенае выказванне Васіля Віткі з'яўляецца ключом да разумення творчай манеры ўдумлівага пісьменніка і сапраўднага эстэта, які глыбока разумее сілу і красу паэтычнага слова.

Вытокі слоўнай творчасці, па прызнанні Васіля Віткі, пачынаюцца ў маленстве. «Вяртаючыся ў памяці да тых дзён, з якіх мне належала б устанавіць пачатак сваёй творчасці, я, аднак, ніяк не магу ўспомніць, калі напісаў свой першы верш на паперы. Затое добра памятаю свае першыя паэтычныя адкрыцці і расчараванні, сваю дзіцячую бездапаможнасць перад незразумелай велічнасцю зорнага неба, невыказным характэрным летняга вечара» [14, с. 97], – чытаем у аўтабіяграфіі пісьменніка. Васіль Вітка ўспамінае, як хоць раз у жыцці хацеў з'ездзіць на начлег, як з затоеным хваляваннем услухоўваўся, калі познімі прыцемкамі на вясковую вуліцу з двароў выязджалі начлежнікі і за вёскай заводзілі «Пад ракітаю зялёнай рускі ранены ляжаў», нараджаліся няясныя вобразы, навеяныя песняй, небам, і загучалі мелодыі гэтыя ў першых вершах: «Ваявалі ў полі жнеі-маладзіцы, / Вострымі сярпамі жыта ваявалі. / «Залатая зорка-зарніца, / Не заходзь так рана...» – прыпявалі...» [2, с. 13].

Пазней Васіль Вітка пераканаўся, што ёсць вялікая карысць у тым, што «чалавек глядзіць на зоры, слухае шум дрэў, спеў птушак, дзівіцца ўсходу сонца, не гаворачы ўжо пра музыку, паэзію, літаратуру...» [5, с. 146]. У артыкуле «Часцей глядзіце на зоры» ён успамінае, як у зімовы марозны дзень ішоў са Слуцкай прафтэхшколы на пабыўку дадому, у Еўлічы: «Абапал гасцінца стаялі, як у казцы, заінелыя бярозы. Такое харавство, цішыня. І мне, які яшчэ і не думаў пісаць вершаў, чамусьці так захацелася выказаць, спасцігнуць душою ўсё, што я бачу і адчуваю...» [5, с. 147].

Васіль Вітка прыйшоў у літаратуру ў пачатку трыццатых гадоў XX стагоддзя і прынёс з сабою цэлую краіну – дарагую сэрцу Беларусь з яе гісторыяй і багатымі традыцыямі, непаўторнай прыродай і самабытнымі героямі. У адным з першых вершаў паэт выразна акрэсліў шлях, які стаў для яго лёсам: «На чоўне сабраўся ў бязмежную даль, / У шлях невядомы, бясконцы. / Хай бераг далёка, а я паміж хваль / На сонца вяслую, на сонца!» [2, с. 9]. Да гэтага берагу вяла паэта дарога праз нялёгка перадваенныя гады, праз вайну, праз родныя лясы і палі, да харавства якіх заўсёды цягнулася душа мастака. М. Лобан адзначыў: «Пачаўся паэт у развагах аб спасціжэнні таямніц жыцця, у радасці за лёс жанчыны, што перамагла «сваё ліха-гора», у казках і чараўнічых марах, у бляску дагараючых начлежных агнёў, у радасці прыходу новага жыцця на «стрыножаныя межы», у спробах асэнсаваць гістарычнае мінулае свайго народа, які пазбыўся «цяжкай мінуўшчыны», у замілаванні днямі басаногага дзяцінства, у захапленні роднай прыродай...» [13, с. 217]. Багацце жыццёвых назіранняў з цягам часу знайшло ўвасабленне ў простых, стрыманых радках: «Ён у вёску прыйшоў, каб з сыноўняю шчырасцю, / Як з матуляй, з зямлёю пагаварыць» [2, с. 16], у іх – мастацкае крэда Васіля Віткі.

Пачатак творчых удач мастака слова быў закладзены ў цудоўнай школе народнай мудрасці, якая пачыналася з калыханкі маці над яго калыскай, з песень жней, падслуханых на родных палетках, з аповяданняў і легенд, пачутых ад бацькі, з суровых праклёнаў глухой бабкі Аксені, у корабе якой малы Цімка шукаў яблык: «Паэзіяй майго маленства і былі гэтыя, няхай наіўныя, але жажлівыя па сваёй вобразнасці, праклёны і прычыты, плачы і галашэнні, журботныя жніўныя песні і песні-калыханкі. Успамінаючы ўсё гэта, я думаю, што ў чалавека заўсёды будзе патрэба ў чароўнай сіле паэзіі» [14, с. 98].

Фальклор відавочна паўплываў на развіццё таленту і мастацкага густу пісьменніка. Яшчэ вучоны-фалькларыст Міхал Федароўскі ў прадмове да свайго зборніка «Lud białoruski» пісаў: «...гэта скарбы нашых бацькоў, спадчына гэта найбагатшая, – казкі і песні, і байкі дзядоў наймілейшых. У тло яны былі затопаны, як залатыя зярняты. Я іх здабыў, а вы пасейце, каб вашы наступныя пакаленні плён спорны сабралі» [15, с. 5]. Васіль Вітка якраз і стаў адным з тых руплівых сейбітаў, якіх некалі

меў на ўвазе Міхал Федароўскі, прадаўжальнікам традыцый Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча. Не год і не два, а больш чым пяць дзесяцігоддзяў шчодрай рукой мастака рассяваў ён жамчужынкi жыватворнага народнага вопыту – вобразы, матывы, паэтычныя народныя выслоў’і, з якіх вырасталі самабытныя, глыбока нацыянальныя па свайму духу і стылю казкі, вершы, калыханкі, апаবাদанні.

М. Лобан адзначаў, што непарыўная сувязь паэзіі Васіля Віткі з вуснай народнай творчасцю праяўляецца «не ў цытаванні, не ў стылізацыі пад фальклор, а ў самым фальклорным духу» [13, с. 220]. Нават псеўданім пісьменнік выбраў адпаведны сваёй творчай індывідуальнасці. У. Юрэвіч растлумачыў яго наступным чынам: «Так называюць у некаторых мясцінах вешку, пярэвітку – шост, перавіты жмутом саломы, якім значылі межы падзелу на полі, лузе, у маладым лесе» [17, с. 124]. Таго, хто ставіў вешкі, называлі віткам. Адсюль і ўзнікла пашыранае на Случчыне прозвішча Вітка.

Прыкметнымі вехамі пазначыў пісьменнік сваю дарогу ў жыцці і ў літаратуры. Ён прымаў актыўны ўдзел у станаўленні і развіцці беларускага перыядычнага друку, працаваў у рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва» (1948–1957). З утварэннем у рэспубліцы дзіцячага часопіса «Вясёлка» (1957) на працягу семнаццаці гадоў Васіль Вітка быў яго галоўным рэдактарам. Па прызнанні самога пісьменніка, гэта былі прыемныя, шчаслівыя гады жыцця менавіта таму, што ўсё, што ён пісаў і рабіў для дзяцей, было для яго сапраўднай радасцю, святам душы.

У 1972 г. за кнігі «Беларуская калыханка» (1968), «Чытанка-маляванка» (1971) Васіль Вітка ўзнагароджаны Дзяржаўнай прэміяй імя Янкі Купалы. У 1978 г. за зборнік «Казкі» (1976) на Міжнародным конкурсе на лепшую дзіцячую кнігу пісьменнік узнагароджаны Ганаровым дыпламам імя Х. К. Андэрсена.

«Па закліку сумлення, па закліку душы, па закліку сапраўднай любові» пісаў Васіль Вітка для дзяцей [7, с. 234]. Яго прыход у дзіцячую літаратуру быў паступовым, заканамерным і натуральным. За плячыма ўжо былі паэтычныя зборнікі «Поўдзень», «Вернасць» і даволі сталы жыццёвы вопыт, аднак стыхія «дзіцячасці» моцна захапіла паэта і ўладна павяла за сабой, вызначыўшы галоўны кірунак яго творчых пошукаў.

Пра гісторыю напісання першай казкі “Вавёрчына гора” (1947) раскажаў сам пісьменнік: «Гэта было адразу пасля вайны. Мы ехалі з малым сынам – было яму восем год – да бабулі ў вёску. Дарога была далёкая... Да маіх Еўліч транспарту не было, і мы пеша ішлі па дарозе кіламетраў пятнаццаць... Каб дарога была лягчэйшая, я пачаў расказваць яму казкі. Раскажаў адну, другую, трэцюю, пятую, дзесятую – усе, якія ведаў. А сын ужо без казкі ісці не можа. Стаў я фантазіраваць, расказваць казку пра вавёрачку, якая таксама трапіла ў бяду – забалелі ў яе зубкі. Як памагчы беднай вавёрачцы? Пачалі мы думаць разам з сынам. І ў вёску прыйшлі з новаю казкаю» [5, с. 144–145]. Вось так, экспромтам, склаў

Васіль Вітка першы твор для дзяцей. У. Юрэвіч у артыкуле «Высакародная сціпласць» адзначыў: «Чысціня намеру, яснасць думкі, жывая дзейнасць слова – вось тыя якасці паэтычнага таленту, што былі прыкметныя ўжо ў «Вавёрчыным горы» – казцы, якой, па сутнасці, пачынаўся Васіль Вітка як дзіцячы пісьменнік, паэт-казачнік» [16, с. 204].

Асаблівасці творчай індывідуальнасці Васіля Віткі – спалучэнне займальнасці і пазнавальнасці, глыбокае спасціжэнне мудрасці народнай педагогікі – ярка выявіліся ў «Бусліным леце» (1957), «Казцы пра цара Зубра» (1959), «Азбуцы Васі Вясёлкіна» (1963), дасціпным і вясёлым «Дударыку» (1962). Школа Вясёлкіна ўпершыню была адкрыта на старонках часопіса «Вясёлка», галоўным рэдактарам якога пісьменнік быў на працягу семнаццаці гадоў, і дзеці, якія рыхтаваліся ў школу, вядома ж, рады былі прызнаць Васю за настаўніка. «Гэты ўсмешлівы бялявы хлопчык, – пісаў Артур Вольскі, – атрымаў сапраўднае, багатае на падзеі жыццё на старонках «Вясёлкі»... і стаў адным з самых любімых дзецямі літаратурных персанажаў. Накшталт Бураціна» [11, с. 77].

Наватарскія адкрыцці – важная асаблівасць таленту Васіля Віткі-мастака, і тычацца яны не толькі зместу, сюжэтаў, вобразаў, але і жанравай адметнасці твораў. «Азбука Васі Вясёлкіна» – гэта сюжэтная вершаваная азбука-казка для дзяцей, якая ўключае даступныя і цікавыя звесткі і ярка, запамінальна знаёміць з літарамі беларускага алфавіта. На старонках кнігі «Азбука душы» Васіль Вітка раскажаў гісторыю яе стварэння: «Паставіўшы сабе за мэту – пачаць са старонак часопіса азнаямленне з літарамі дзяцей, якія не ўмеюць чытаць, я яшчэ не ўяўляў сабе формы, у якой будзе азбука, якіх, дарэчы, ужо нямала ў паэтаў і мастакоў: у вершах, у малюнках. Не было сюжэтной азбукі, азбукі-казкі з героямі, з прыгодамі, аб'яднанымі адной задачай. Галоўны герой у мяне быў, знаёмы дзецям па ранейшых казках – Вася Вясёлкін. А малыя, якія рыхтуюцца ў школу, вядома ж, рады будуць прызнаць яго за настаўніка» [1, с. 183–184].

Творчасць Васіля Віткі, асабліва казачная, пазбаўлена адкрытага дыдактызму, які часта пераводзіцца ў падтэкст, «раствараецца» ў сюжэце, прадметным малюнку, жартоўным выказванні. Артур Вольскі адзначыў: «Талент настаўніка надзвычай натуральна спалучаецца ў Васіля Віткі з талентам паэта. Мне даводзілася бываць на яго сустрэчах з дзецямі, прысутнічаць на яго ўроках у школах. І вось што цікава: нават у самых павучальных вершах яго адсутнічае дыдактыка, затое настаўніцкая дзейнасць наскрозь прасякнута паэзіяй. Ён знаходзіць паэзію нават у арыфметыцы... Васіль Вітка – педагог па прызначэнні, па складзе характару, па спосабе мыслення. Зноў жа такі – ад Бога. Як і паэт» [12, с. 7].

У пісьменніцкай практыцы Васіля Віткі фальклорныя традыцыі выяўлены даволі разнастайна і самабытна. Ад казак, напісаных у 40–50-я гг., пісьменнік прыйшоў у 60 – 70-я да малых формаў дзіцячага фальклору, што склаліся на аснове народнай педагогікі і багатага жыццёвага вопыту аўтара, увасобленага ў дакладным і мудрым слове. Васіль Вітка спалучыў

педагогічныя ідэі і назіранні з мастацкімі вобразамі, навуковыя паняцці трансфармаваў у выразныя карціны, адметнасцю творчасці пісьменніка стала яе адкрытасць жанрава-стылёвым пошукам.

Кнігі «Дударык» (1964), «Чытанка-маляванка» (1971, 1998), «Хто памагае сонцу» (1975), «Ладачкі-ладкі» (1977), «Госці» (1984), «Загадка пра зярнятка» (1984), «Дом, дзе жывуць словы» (1995) нарадзіліся з чыстых крыніц народнай творчасці. У іх Васіль Вітка выступае сапраўдным чараўніком, які шчодро дорыць дзецям вяселле і радасць – радасць першаадкрыцця паэзіі і прыгажосці навакольнага свету. Аўтар стварыў яркі, пералівісты, шматгучны і шматфарбны свет, сатканы пры дапамозе слоўных вобразаў, напоўнены рэаліямі беларускага жыцця.

«Мне больш за ўсё, – прызнаецца паэт, – хацелася паказаць дзіцяці багацце і музыку народнага слова. У калыханках, у гульнях-пацешках, лічылках, загадках, у каламбуры скорогаворак я шукаў той найўнай веры ў чудадзейнасць слова, якая ўласціва маленству. Як ніхто, дзіця ўпэўнена, што, ведаючы таямніцы слова, можна стаць усемагутным уладаром» [6, с. 4]. Невыпадкова Васіль Вітка, імкнучыся абудзіць у дзіцяці цікавасць да эмацыянальна-эстэтычных, вобразных магчымасцей слова, добра разумеючы прыроджаную цягу маленькіх да рыфмы, ведаючы, што менавіта яна можа зацікавіць іх, якраз асноўныя, апорныя словы ў творы робіць займальнымі, інтрыгуючымі, дасціпнымі, рыфмуе іх. Многія вершы нават прадыктаваны рыфмамі: «Ірыс і барбарыс», «Сава і сава», «Васілёў кісель». Жывое, займальнае сутыкненне або збліжэнне кантрастных рыфмаваных амонімаў, амафонаў, амографіаў, каламбураў, паронімаў, у выніку чаго нярэдка жартоўна абыгрываецца пэўны вобраз, прадмет, сітуацыя, дорыць дзіцяці эстэтычную асалоду, вучыць яго мысліць. Аднолькавае ці блізкае гучанне слоў абуджае ў дзіцяці жаданне даведацца аб іх сэнсавай розніцы, прычым найчасцей гэта розніца не ўтойваецца, а набывае прадметнасць, вобразнасць. Васіль Вітка творча выкарыстоўвае ў дзіцячых вершах фальклорную паэтыку, у прыватнасці, асноўныя прыёмы гукапісу, рыфмоўкі, рытмічнай арганізацыі верша. Рыфмы ў вершах Васіля Віткі «іграюць і спяваюць»: цілікае ластаўка («Што нажалі, на касілі – / Без мяне памалацілі. / Ці-лі, ці-лі, / Ці-лі...»); цвінькае сінца («Цвінь-цвень! Пінь-пень! / Добры дзень! Добры дзень!»). Некаторыя радкі па гучанні нагадваюць скорогаворкі («Скача чапля па балоце, / Чачотачка – у чароце, / А чубаты чачот / Топча, топча агарод»). У вершах абыгрываюцца гукаперайманні, закладзеныя ў назвах птушак, гукапіс імітуе іх голас.

З багаццяў народнай творчасці, «якая закадзіравала ў сабе не толькі генетычную памяць, але і маральны кодэкс, і вопыт выхавання чалавека, вопыт народнай педагогікі, дыдактыкі», склаў Васіль Вітка слоўнік для дзяцей «Дом, дзе жывуць словы» (1995). Пісьменнік адзначыў у прадмове да кнігі: «Авалодаць мовай, дасканаласцю слова можна толькі, калі яно гучыць у дзіцяці на слыху, як музыка, вабіць і дзівіць чарадзействам усёй сваёй сілы і характара» [4, с. 16]. Прыклад незвычайнай ашчаднасці да слова

дае народ. «Колькі трапнасці і дасканаласці ў прыказках, прымаўках, загадках, выслоўях! – пісаў Васіль Вітка. – Усё найкаштоўнае з духоўнага набытку, з маральнага вопыту, з этычных і эстэтычных скарбаў запаміналася, узбагачалася, жыло і жыве толькі таму, што кожнаму дзяменту мудрасці знаходзіцца самая дакладная па сваёй выразнасці аправа ў вобразе, у метафары, у слове» [5, с. 100].

Вусная народная творчасць прываблівала мастака слова не толькі разнастайнасцю жанраў, яркасцю формы, мілагучнасцю, але і высокімі этычнымі і маральнымі нормаў, якія выказаны ў ёй народнай педагогікай, увасобленай у сакавітым слове: «Чытаеш, радуешся, цешышся – вось багацце, якога больш чым дастаткова, каб прад усімі гэтым ганарыцца: паглядзіце, якім поўным духоўным жыццём жыве наш народ, паслухайце, як магутна, прыгожа гучыць яго слова!» [1, с. 118]. У духоўным жыцці дзіцяці побач з іншымі жанрамі вельмі важнае месца займаюць загадкі. Яны даюць магчымасць эмацыянальна, вобразна спазнаваць свет ва ўсіх фарбах, гуках, колерах, выклікаюць цікавасць да слова, раскрываюць «сакрэты» пранікнення ў яго сэнсавыя, вобразна-метафарычныя значэнні, маюць народную аснову: «Круглы, як сонца, / Шыпіць пад ім донца. / Падрумяніцца бачок – / Скоціцца на ручнічок» (Блінец) [9, с. 84]. Загадкі Васіля Віткі вучаць дзяцей мысліць асацыятыўна, будзяць фантазію, выпрацоўваюць умненне аналізаваць і адначасова далучаюць чытача да сапраўднай паэзіі.

Многае з мастацкай спадчыны вядомага паэта, пісьменніка і педагога вывучаецца ўжо ў першым класе: вершы Васіля Віткі «Мая сям'я», «Хто прыносіць нам вясну», «Каляда», «Вялікдзень», «Радасць»; казкі «Дударык», «Травінка»; лірычная мініяцюра «Ідзем шукаць казку», аповяданні «Памяць зямлі», «Перад зімою». Навучанне ў пачатковых класах – гэта вельмі адказны час у жыцці, «стартавая пляцоўка чалавека, і ад таго, хто веў дзіця за руку, хто адкрыў яму навакольны свет, будзе залежыць яго ўзлёт, будучыня і шчасце» [5, с. 5]. Надзвычай важна, ці пачуюць вучні ў гэты перыяд сапраўды высокамастацкія творы, здольныя абудіць у вучняў прагу пазнання, пакінуць у іх сэрцах зерні дабрыні, чалавечнасці, адкрыць радасць і асалоду далучэння да невыказнага характа слова.

Казка «Травінка» і паэтычная мініяцюра «Ідзем шукаць казку» былі напісаны Васілём Віткам у час вандровак са сваімі маленькімі сябрамі па родных ваколіцах. Дзеці ўбачылі кветку-дзьмухавец, і ў іх узнікла патрэба перадаць свае пачуцці і перажыванні, расказаць аб прыгажосці ўбачанага: мысленне пачынаецца са здзіўлення. Дзяўчынка Ларыса пачынае казку: «Вясною, як толькі прыгрэла сонейка, яна першаю выглянула з зямлі, з сухой леташняй травы і адразу ж расцвіла жоўтым цветам. Азірнула са вакол...

– Памагайце, дзеці, усе. Будзем разам складаць казку» [7, с. 276]. Астатнія падхопліваюць – хто па слове, па два, і атрымліваецца маленькі

шэдэўр шчырасці і непасрэднасці дзіцячай душы, «узор першароднай паэзіі».

Менавіта зварот да прыгажосці, на думку Васіля Віткі, вытанчае пачуцці дзіцяці настолькі, што яно становіцца больш успрымлівым да слова. Вучні складаюць казку са слоў, як з асобных кубікаў, і дарослы дапамагае ім у гэтым. А калі маленькі шэдэўр ужо складзены, Васіль Вітка гаворыць: «Малайцы, дзеці! Здаецца, казка ўжо ў нас ёсць. Як толькі мы назавём яе? Жоўтая кветка. Дзьмухавец. Кветка-маці. Бадай, так будзе найлепш: кветка-маці» [7, с. 277].

Эстэтычнае і педагагічнае крэда пісьменніка праяўляецца перш за ўсё ў глыбокай павазе да дзяцінства, у прызнанні яго пераважных душэўных, інтэлектуальных магчымасцей у параўнанні з іншымі узроставымі этапамі: «У маленстве – кожны паэт, кожны мастак. Ніхто гэтак, як дзеці, не адчувае ўсёй казачнасці і маляўнічасці свету». Маленькіх чытачоў захапляе казка пра кволенскую зялёную травіначку, у якой хапіла сілы прабіць асфальт і вырасці, радуючыся веснавому сонейку. Яна адкрывае перад дзецьмі новыя адценні прыгажосці свету, абуджае радасць, хваляванне, здзіўленне: «Чалавек слухае, як патрэскае асфальт пад нагамі, і раптам бачыць, што адна за адной падымаюцца купінкі, а з кожнае – то галінка, то лісток. «Хто ты?» – пытаецца ён у аднаго. « Я – дубок», – адказвае адзін. «А я – клёнік», – адказвае другі. «А я – каштан!» – «А я – ліпка» – «А я – ружа!» – «Няўжо?» – здзіўся чалавек» [7, с. 279]. Гэтыя здзіўленні і ўражанні, «глыбока запаўшы ў дзіцячую памяць, стануць, магчыма, назаўсёды тым рэдкім духоўным багаццем, якое набываецца толькі ў маленстве. Нястомная душа маленькага чалавека імкнецца спасцігнуць вялікія законы жыцця ва ўсіх яго ўзаемасувязях. Сэрца дзіцяці спявае ад урачыстасці адкрыцця і заходзіцца ў глыбокім хваляванні, спасцігаючы сэнс з’явы незразумелай, бясконца складанай...» [7, с. 286]. Казка абуджае ў дзіцячых сэрцах ласкавыя, пяшчотныя адносіны да ўсяго жывога, выходзіць жаданне даглядаць і шанаваць прыгажосць: «...Цяпер гэты горад называецца горад-сад. Птушкі там гнёзды ўюць, дзетак выводзяць, а пад вокнамі ў людзей свішчуць салаўі...» [7, с. 279].

Цеплынёй пачуццяў аўтара сагрэта апавяданне «Перад зімою». Галоўная думка, якую праводзіць Васіль Вітка ў гэтым творы, – каб любіць Радзіму па-сапраўднаму, трэба яе ведаць. Менавіта таму ён раскрывае ў апавяданні непаўторную красу беларускага пейзажа, бо разумее, што Радзіма для кожнага чалавека пачынаецца з тых мясцін, дзе ён нарадзіўся, дзе жыве: «Пачынаючы з паловы верасня, першая з усіх дрэў пажаўцела ліпа, што глядзіць у маё акно. Цяпер яна сярод сваіх суседак, яшчэ зялёных, як пасланец восені. Сонечнай, залатой ці шчымліва-журботнай, калі густое павуцінне засерабрыцца на пасохлым кустоўі дзядоўніку, а на яго з першымі замаразкамі зляцяцца звонкія шчыглы і пачнуць на сваіх флейтах высвістваць песню. Гэту песню я памятаю з маленства і пазнаю ў

старасці: засвіталі шчыглы – неўзабаве зіма. Чамусьці з асаблівым узрушэннем я сустракаю перадзім’е» [1, с. 205].

Такія пейзажныя замалёўкі дапамагаюць дзецям адчуць незвычайнае ў свеце прыроды, адгукнуцца ўсёй істотай на яе прыгажосць, даюць багаты пазнавальны матэрыял. Гэта не сузіральнае апісанне прыроды, а пранікнёная лірычная замалёўка, прадыктаваная сэрцам чалавека, любімага ў свой край. Чытаючы гэтыя радкі, дзеці міжволі, можа, не зусім свядома, адчуюць прыгажосць роднай мовы, яе непаўторны каларыт і музыку. Адначасова яны спасцігнуць і тое няўлоўнае, важнае, што ўзбагачае іх душы, – эстэтычныя ідэалы аўтара, яго пачуцці, уяўленні аб прыгожым.

У творах «малой» прозы Васіль Вітка ажыццявіў задачу спасціжэння дзіцячай душы, своеасаблівае дзіцячае ўспрымання рэчаіснасці. Тонкасць, дакладнасць характарызуюць апавяданні, у якіх створаны жывыя, праўдзівыя ў сваёй непасрэднасці вобразы-персанажы («Абнова», «Стасева падарожжа», «Зайчык-вадалаз», «Першая пяцёрка», «Салодкае замарачэнне», «Чмяліны мёд», «Трое ў палаце», «Трывога ў Ельнічах»). Мастак слова паспяхова працягвае маўраўскую традыцыю гарманічнага спалучэння займальнасці сюжэта з тонкім аналізам характараў герояў. Апавяданні «Абнова», «Стасева падарожжа», «Першая пяцёрка» пераканаўча сведчаць, што тактоўныя паводзіны старэйшых, іх уменне знайсці належную, педагогічна апраўданую форму ўздзеяння вельмі патрэбныя дзецям. У гэтых творах глыбока раскрываецца вечная праблема ўзаемаадносін дарослага і дзіцяці, настаўніка і вучня.

Увага да дзіцяці як да асобы, што знаходзіцца ў працэсе фарміравання і псіхічнага развіцця, арыентацыя на спасціжэнне канкрэтных асаблівасцей «суверэннага» дзіцячага свету («Абнова», «Стасева падарожжа», «Першая пяцёрка») – спалучылася з драматызмам сюжэта ў апавяданнях («Трое ў палаце», «Трывога ў Ельнічах»).

Мастацкая спадчына Васіля Віткі многімі сваімі гранямі судакраналася з педагогікай і псіхалогіяй, памнажала і канкрэтызавала сістэмай вобразаў гуманістычны змест выхавання на працягу больш чым паўстагоддзя, ператварала эталагічны пачатак у выяўленчы і наадварот. Творчая спадчына пісьменніка і педагога актуальная і сёння. І хоць ён жыў і тварыў у іншы час, ідэі гуманізму, глыбокай павагі да асобы дзіцяці, на якіх грунтуецца яго педагогічная сістэма (кнігі «Дзеці і мы» (1977), «Урокі» (1982), «Азбука душы» (1988), у нашы дні не толькі застаюцца актуальнымі, але іх значнасць узрастае. Чаму кніга мае назву «Азбука душы»? Таму, што душа чалавека – гэта своеасаблівая азбука. Толькі складаюць яе не літары, а маральныя каштоўнасці. «Свет фарбаў, гукаў, бязладдзе і гармонія, характэрнае музыкі, веліч сусвету – бадай, самыя галоўныя вобразныя знакі азбукі, з якой мы павінны пачынаць навучанне чалавека» [1, с. 54]. Выказванні пісьменніка – гэта споведзь душы, чуйнай да ўсяго добрага і прыгожага.

Лёсы мастацкіх твораў, як і лёсы іх аўтараў, складваюцца па рознаму. Адны творы некаторы час захапляюць чытача, а потым саступаюць месца іншым, адыходзяць на другі план, ці зусім забываюцца. Другія – выходзяць насустрэч аднаму пакаленню, выводзяць яго на жыццёвы шлях, развітваюцца, і зноў вяртаюцца для таго, каб сустрэць новае пакаленне, становяцца спадарожнікамі чалавека. Пра гэта думаецца, калі чытаеш вершы, казкі, апавяданні, нарысы Васіля Віткі. Усе яны маюць адну вельмі важную асаблівасць: уваходзячы ў паўсядзённае жыццё чалавека, яны нібы зліваюцца з ім, застаюцца не толькі «на слыху», але і ў душы кожнага.

Бібліяграфічны спіс

1. Вітка В. Азбука душы: Традыцыя, пошук, эксперымент. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 366 с.
2. Вітка В. Выбраныя творы ў двух тамах. – Мінск: Маст. літ., 1973. – Т. 1: Вершы, паэмы, казкі. – 418 с.
3. Вітка В. Выбраныя творы ў двух тамах. – Мінск: Маст. літ., 1973. – Т. 2: Апавяданні, п’есы, артыкулы. – 400 с.
4. Вітка В. Дзеці і мова // Вітка В. Дом, дзе жывуць словы: Слоўнік народнай мовы для дзяцей. – Мінск: Маст. літ., 1995. – С. 5 – 18.
5. Вітка В. Дзеці і мы. – Мінск: Маст. літ., 1977. – 272 с.
6. Вітка В. «Служыць дзецям — вялікае шчасце...»: Гутарка з Васілём Віткам / Запіс. А. Марціновіч // Літ. і мастацтва. – 1973. – 5 студз. – С. 4 – 5.
7. Вітка В. Урокі: Артыкулы, выступленні, нататкі. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 319 с.
8. Вітка В. Урокі роднага слова. – Мінск: Юнацтва, 2001. – 264 с.
9. Вітка В. Чытанка-маляванка. – Мінск: Юнацтва, 1998. – 176 с.
10. Вітка В. Ясень з ліхтаром: Дзённік // Маладосць. – 1981. – №5. – С. 127 – 146.
11. Вольскі А. Казачнік, паэт, педагог // Нар. асвета. – 1986. – № 5. – С. 76 – 78.
12. Вольскі А. У трох вымярэннях // Літ. і мастацтва. – 1991. – 17 мая. – С. 7.
13. Лобан М. Пяць раніц тыдня: Эсэ, асацыяцыі, артыкулы. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 222 с.
14. Пяцьдзсят чатыры дарогі: Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1963. – С. 96 – 101.
15. Federowski Michal. Lud bialoruski. – Warszawa: Panstw. wyd-wo nauk., 1958. – 596 s.
16. Юрэвіч Ул. Высакародная сціпласць: (Да 60-годдзя Васіля Віткі) // Польша. – 1971. – № 5. – С. 202 – 208.
17. Юрэвіч Ул. Слова жывое, роднае, гаваркое... – Мінск: Маст. літ., 1998. – 282 с.

